

RECENZÍÓ

HORVÁTH GERGŐ

Johannes Duns Scotus: *Párizsi előadások – A tudásról és az esetlegességről.*
 Ford. Ábrahám Zoltán, Kairosz Kiadó, Budapest, 2011.

Johannes Duns Scotus a skolasztikus filozófia egyik legfigyelemreméltóbb filozófusa. Scotusra, aki a filozófiatörténelemben mint *doctor subtilis* (vagyis finom megkülönböztetésekre képes tanító) vonult be, már kortársai is nagy tisztelettel tekintettek, hiszen aprólékos gondolati rendszert alkotva próbálta meg összehangolni Arisztotelész fogalmi apparátusát korának keresztény teológiai gondolkodásával. Az Ábrahám Zoltán fordításában és a Kairosz Kiadó gondozásában 2011-ben kiadott *Johannes Duns Scotus: Párizsi előadások – A tudásról és az esetlegességről* című kötet egyedülálló a hazai irodalomban, hiszen magyar nyelven korábban eddig nem volt olvasható Scotus egyetlen hosszabb összefüggő szövege sem. A recenzió tárgyát képező kötet különlegességét az adja, hogy bár a benne szereplő distinkciókat a filozófus előadásainak hallgatói jegyezték le, a szöveget maga Scotus autorizálta.

Scotus filozófiájának talán legjelentősebb újítása, hogy – az ókori filozófiái hagyományokkal szembeszállva – elvetette a necesszariista kozmológia és az ontológia közti összefüggést. A kötet fordítója ezt kiválóan foglalja össze, amikor azt írja, hogy „az ő metafizikája immár nem a fizikára vonatkozó előfeltevéseken alapszik, hanem ontologika: a *létező* jelentéstartalmának fogalmi elemzése.”¹ Scotus tehát kiragadta a létezőt az arisztotelészi kategóriák közül, nála a metafizika mint ontologika transzcendentális tudománnyá lett. A *Párizsi előadások*ban a modalítások transzcendentális analízisével pedig olyan alapokat fektetett le, amelyekre az újkori tudomány is épít.

A *Párizsi előadások* Előszavát követő aprólékosan megírt Bevezetés rendkívül hasznos részét képezi a kötetnek, melyben Ábrahám Zoltán a filozófus életén és munkásságán túl egy hosszabb fejezet keretein belül részletesen is tárgyalja a scotusi tudás, hatalom és kontingencia fogalmát, mellyel, hasonlóan a Párizsi előadások (1302/1303) című alfejezethez, a későbbi szöveg értelmezéséhez is hasznos kulcsot ad az olvasó kezébe. Ezek a fejezetek nagy segítséget nyújtanak a mű további részére nézve, hiszen a *Párizsi előadások – A tudásról és az esetlegességről* rendkívül mély, tartalmas és nehéz filozófiai olvasmány.

¹ Scotus, Johannes Duns: *Párizsi előadások*, 21.

A kötet a *Reportatio Parisiensis examinata I hét* distinkcióját tartalmazza. Minden egyes distinkció elején a szerző egy filozófiai-teológiai-logikai kérdést vet fel, melyet a distinkció fejezeteiben igen körülményesen és alaposan jár körbe, hiszen nem csupán ismerteti saját álláspontját, de arra is kísérletet tesz, hogy az ellene szóló érveket megcáfolja, továbbá kortársai véleményét is ismerteti. Fontos megemlítenünk, hogy az egész műre jellemző a polemizáló hangvétel. A *Párizsi előadásokban* Scotus gyakran száll vitába Aquinói Szent Tamással, akit az egyes fejezetekben élesen bírál is, miközben az egyes kérdések kapcsán olyan filozófusok nézetei is bemutatásra kerülnek, mint Szent Anzelm, Szent Ágoston vagy Genti Henrik (Henricus de Gandavo). Mivel recenzióknak nem tárgya a filozófus meglehetősen összetett érveinek rekonstruálása, ezért az egyes distinkciók bemutatásakor csak a műre jellemző főbb problémakörök rövid bemutatására szorítkozunk.

A 38. distinkció Isten tévedhetetlensége kapcsán az alábbi kérdésekkel foglalkozik: *Van-e Istennek meghatározott tudása a jövőbeli kontingens események bekövetkezéséről? Bizonyos és tévedhetetlen tudása van-e Istennek az esetlegesen bekövetkező jövőbeli eseményekről?* Scotus hosszú és igen körültekintő érvelése végén arra a megállapításra jut, hogy Isten meghatározottan és tévedhetetlenül tudja minden kontingens esemény (*futura contingentia*) bekövetkeztét, hiszen képes meghatározottan tudni az egymásnak ellentmondó, párt alkotó lehetőségek egyikét, mivel erre mi magunk is képesek vagyunk, amennyiben az egyik lehetőség már bekövetkezett. Isten azonban a lehetőségpár egyik tagját nem mint valami újat tudja, mert abban az esetben Isten változna. Ennek értelmében Istennek öröktől fogva ismernie kell az egymásnak ellentmondó lehetőségek párjának egyik vagy mindkét tagját. Scotus szerint azonban mindkettőt nem ismerheti, mert akkor valójában semmit sem ismerne, hiszen így azt ismerné, hogy „ez és ez ugyanaz, és ez és ez nem ugyanaz, márpedig ezek formailag ellentmondanak egymásnak.”² Következésképp Isten csak az ellentétpár egyik tagját ismeri, azt azonban tévedhetetlenül. Az isteni tévedhetetlenség Scotus szerint abban rejlik, hogy Isten akarata megváltoztathatatlan és meggátolhatatlan. Isten tévedhetetlensége önnön lényegéből adódik, vagyis nem téveszthető meg a kontingens eseményekkel kapcsolatban.

A 39-40. distinkció kérdései a következők: *Változtathatatlanul tudja-e előre Isten a jövőbeli esetleges események bekövetkezését? Szükségképpen előre tudja-e Isten a jövőbeli esetleges események bekövetkezését? Előfordulhat-e, hogy kárhozzátra jut az üdvösségre eleve elrendelt?* Duns Scotus szerint Isten mindenhatóságából az következik, hogy minden akaratának uralma alá és kauzalitásának körébe tartozik, vagyis a saját rendjében mindent szükségszerűen okoz. Amennyiben tehát így van, és minden az ő okságának hatókörébe tartozik, úgy minden szükségszerűen történik, vagyis mindent szükségszerűen okoz, és rajta kívül semmi más nem okoz. Az első kérdés kapcsán úgy véli, hogy Isten előre tud minden, a jövőben bekövetkező esetleges eseményt, hiszen benne az akarás és a megismerés azonos önmagával, vagyis változhatatlan.

² Uo. 53.

Scotus a második kérdésre adott válaszában azt mondja, hogy a *Péter üdvözülni fog*, illetve a *Lehetséges, hogy Péter elkárhozik* szétválasztó értelemben kategorikus állítások. Míg az első állítás a valóságosra vonatkozik, hiszen az üdvözülést fejezi ki, addig a másik állítás a lehetségesre, hiszen az elkárhozást fejezi ki annak lehetőségével együtt. A filozófus itt azt állítja, hogy mindkét állítás egyszerre lehet igaz, álláspontját pedig további érvekkel próbálja alátámasztani. Mint írja: „Azt állítom, hogy Isten tudása nem mond ellent a tudottban rejlő feltételességnek, sem megfordítva.”³ Scotus azt állítja, hogy a *Péter üdvözülni fog* mondatban kontingens feltétel rejlik, akárcsak a tudó isteni értelemben. Mivel tehát a kontingencia magában foglalja a tudást, ezért a jelentés nem mond ellent a tudománynak. Ezért nincs akadálya annak, hogy a kontingencia fennálljon az ellentétre való képességgel együtt is. Scotus a probléma hosszas kifejtése végén megállapítja, hogy a kontingencia nem mond ellent azt isteni tudásnak.

A 41. distinkciót a következő kérdéssel vezeti fel: *Oka-e valamely érdem vagy érdemtelenység az isteni eleve elrendelésnek vagy elvetésnek?* Scotus úgy véli, hogy Isten úgy tudja és akarja a jövőbeli történéseket, ahogyan azok valóban lesznek, vagyis tisztában van azzal, ha valaki az érdemtelenégei miatt elkárhozik, vagy épp üdvözül az érdemei miatt. A filozófus álláspontja szerint Isten előre látta az elvetés alapját az elvetés aktuálásban, de az eleve elrendelésben nem.

A 42. distinkcióban Scotus az alábbi kérdésekre keresi a választ: *Bizonyítható-e a természetes ész által, hogy megvan Istenben a mindenhatóság? Képes-e Isten mindenhatóságából fakadóan közvetlenül létrehozni mindent, ami csak lehetséges?* Scotus szerint az első kérdésben szereplő *mindenhatósággal bírni kifejezés* kétféleképpen érthető, hiszen „vagy annyit jelent, hogy mindenre közvetlenül, vagy pedig azt, hogy bizonyos dolgokra közvetetten, másokra pedig közvetlenül képesnek lenni.”⁴ A második értelemben Scotus szerint a természetes ész segítségével bebizonyítható, hogy Isten mindenható, de ebből még nem következik, hogy képes közvetlenül megmozdítani egy követ. A filozófus úgy véli, hogy a korabeli katolikusok az első értelemben elfogadják a mindenhatóságot, ezt azonban nem lehet bizonyítani, csupán hinni. A második kérdés kapcsán Scotus úgy véli, hogy a filozófusok elvei szerint nem volna tartható az a felfogás, hogy Isten a mindenhatósága révén közvetlenül képes létrehozni bármit, a hit szerint azonban igen, álláspontját pedig aprólékos érveléssel próbálja megvédeni.

A 43. distinkció a következő kérdések megválaszolására törekszik: *Isten vagy a dolog részéről adódik-e a lehetetlenség dolgokban tetten érhető első alapja, vagy a keletkezendő dolgok lehetetlenségének első alapja, amely által lehetetlennek mondjuk a keletkezést? Képes volna-e Isten mást teremteni, mint amit teremtett?* Scotus amellet érvel, hogy Isten szabadon képes akarni és nem akarni bármit, ami más, mint ő. Isten nem csupán olyasmit képes teremteni, amit még nem teremtett meg, de képes a már megterem-

³ Uo. 103.

⁴ Uo. 140.

tett ellentétét is megteremteni, hiszen az ellentétpárok tagjai lehetségesek Isten számára, bár nem egyszerre. Scotus szavaival: „Semmi sem lehetetlen Isten számára, ami nem foglal magában logikai ellentétet.”⁵

A kötetben szereplő utolsó, 44. distinkció a következő kérdésekkel foglalkozik: *Képes volna-e Isten másképp létrehozni dolgokat, mint ahogyan teszi? Képes volna-e Isten jobbat teremteni, mint amit teremtett?* Scotus úgy véli, hogy egy olyan alanynál, amely szabadon tevékenykedik, és képes volna törvény vagy szabály szerint cselekedni, de nem tesz így, különbséget kell tennünk a meghatározott rendet követő vagy eleve megszabott törvénynek engedelmeskedő képesség, illetve az abszolút képesség között. Hisz miután az ilyen alany ismeri a szabályt, képes is annak megfelelően cselekedni, de nem szükségképpen neki engedelmeskedve, hanem – mondja Scotus – szabadon cselekszik. Ezért képes másféleképpen is cselekedni. Arra a kérdésre tehát, hogy Istent köti-e a saját rendje, a filozófus azt válaszolja, hogy maguk a gyakorlati szabályok vagy általános tételek Isten bölcsességéből eredeztethetőek ugyan, de valójában az isteni akarat a forrásuk. Scotus a második kérdés kapcsán arra a megállapításra jut, hogy Isten képes lett volna, és képes is jobbat teremteni, mint amilyet alkotott.

A kötetet terjedelmes Bibliográfia, Rövidítések jegyzéke, valamint a Tartalomjegyzék zárja. A *Párizsi előadások* bevezetéssel ellátott és kommentált fordítása kétségkívül nagyon alapos munka, amely a szöveg nehézsége ellenére Ábrahám Zoltán kifinomult fordítói képességeiről és a filozófiában való messzemenő jártasságáról árulkodik. A kötet jellegéből fakadóan szűkebb olvasói réteget céloz meg, és Scotus stílusa, valamint rendkívüli filozófiai műveltségéből adódó érvelésmódja miatt kimondottan nehéz olvasmány, amely csak magas fokú teológiai és klasszikus műveltség birtokában érthető és élvezhető. Összességében tehát elmondható, hogy a *Párizsi előadások* a skolasztikában és Johannes Duns Scotus tanaiban elmélyedni kívánók számára első osztályú, hiánypótló és értékes forrás és szakirodalom, melyet nem árt óvatosan lapozni, hiszen a puha papírkötés sajnos nem garancia az időtállóságra.

⁵ Uo. 167.

Formai kéréseink szerzőinkhez

A szöveget word-formátumban, rtf-kiterjesztésben kérjük elektronikus úton megküldeni a következő címre: <orpheusnoster@googlegroups.com>. Általában maximum 1 szerzői ív (40.000 leütés szóközökkel, jegyzetekkel, bibliográfiával együtt) terjedelmű cikket várunk, de ennél jelentősen rövidebb cikk közlését is szívesen vállaljuk. Recenziók esetében a várt terjedelem körülbelül 5-10.000 leütés.

A főszövegben használt alapbetűtípus 12 pontos Times New Roman legyen, a lábjegyzetben 10 pontos Times New Roman. Ha a szöveg különleges fontkészséget is igényel, kérjük csatolni a fontkészséget, valamint a cikket pdf-formátumban is. A főszöveget sorkizártan, másfeles sortávolsággal, a bekezdések elején behúzás nélkül kérjük; a lábjegyzetet sorkizártan, szimpla sortávval.

Hivatkozásokat lábjegyzetben és nem végjegyzetben kérünk. Külön irodalomjegyzék, bibliográfia a tanulmány végén nem feltétlenül szükséges, de szívesen vesszük, különösen, ha egy szerzőtől több művet is idéznek, és az i.m.-mel való hivatkozás zavart okozhatna. Ilyen esetben javasoljuk a jegyzetekben a szerző és évszám alapján történő rövid hivatkozást. Ha nincs külön irodalomjegyzék, az első alkalommal való idézést teljes formában kérjük, utána pedig i.m., illetve i.h. formában. Kereszthivatkozások ne legyenek. Folyóiratcikk, könyvfejezet címét idézőjelek között, normál betűvel kérjük, folyóirat, könyv címét dőlt betűvel.

Minden esetben pontos irodalmi hivatkozást kérünk (megjelölve a kezdő és záró oldalszámot, tehát nem 230sq. formában). Kérjük, az oldalszámot csak abban az esetben egyértelműsítsék p. (pp.) betűvel, ha az idézett mű jellegéből (katalógus, képkötet) következően egyébként nem volna világos, hogy oldalszámról van szó. Internetes hivatkozások esetén kérjük ellenőrizni, hogy az idézett oldal elérhető-e még, és kérjük a hivatkozás, illetve az ellenőrzés dátumát is feltüntetni.

Kérjük, klasszikus auktorok idézésénél ne alkalmazzanak kiskapitálist. Az auktorok nevét és műveik címét lehet a szakmában bevett rövidítésekkel külön magyarázat nélkül alkalmazni. Tudományos közéletünkben kevésbé ismert folyóiratok, sorozatok, kézikönyvek nevét vagy ne rövidítve írják, vagy az irodalomjegyzék végéhez csatoljanak rövidítésjegyzéket is.

Az idegen nyelvű, latin betűs kifejezéseket és idézeteket kérjük dőlt betűvel szedni, a görög, héber, kopt és szír idézeteket a megfelelő betűvel (más nyelvű szövegeket is szívesen látunk eredeti írásmóddal). Kérjük, hogy ne külön görög, héber stb. betűkészletet használjanak, hanem unicode betűket (ha egyes ékezetes betűket az alapbetűtípussal nem tudnak létrehozni, Palatino Linotype betűt ajánlunk).

A görög neveket a szerző szándéka szerint tudományos vagy magyaros átírásban, egy cikken belül következetesen kérjük. Kérjük, görög neveket – latin auktor idézését kivéve – ne írjanak át latinosan (pl. Achilles, Homerus).

Képek esetén a képaláírásokat a szöveg legvégén beszámozva kérjük megadni. A képeket ne ágyazzák be a dokumentumba, hanem külön képfájlban, a lehető leg-

nagyobb méretben és felbontásban (tehát min. 1000x1000 pixel) küldjék, és a szövegben jelöljék meg, hová szerkesszük be a képet.

A tanulmányokhoz kérünk körülbelül 15 soros angol, német, francia, olasz vagy latin nyelvű rezümét a cikkel közös fájlban, a szöveg végén. Kérjük, hogy szerzőink nevük mellett adják meg a következő információkat: születési év, tudományos fokozat, a tudományág, melynek művelőjeként a „Számunk szerzői” rovatban szeretnék magukat azonosítani, oktatási-kutatási hely. Recenziók esetében a recenzeált mű minden könyvészeti adatát kérjük a cikk címében, illetve alcímében megadni.

A korrektúrát a Word Eszközök menüjének Változások követése gombja alatt Módosítások elfogadása vagy elvetése lehetőségnél, Elfogadja, illetve Elveti gombokkal az adott helyen jelezve kérjük vissza.

KÖVETKEZŐ SZÁMUNK TARTALMÁBÓL

Philosophical Theology and Metaphysics in Modern Philosophy

IMREGH, Monika: „*In der Auffassung und Gesinnung der Platonisten.*” *Die Metaphysik der Liebe bei Pico della Mirandola*

PAVLOVITS, Tamás: *The Infinity of God in Descartes*

BOROS, Gábor: *Spinoza als Wissenssoziologe – Soziologie des göttlichen Wissens*

SCHMAL, Dániel: *Leibniz’s Criticism of Descartes’s Proof of the Existence of God*

MOORS, Martin: *Untersuchung über die Möglichkeit einer Theodizee anhand von Kants und Schellings (1809) Metaphysik des Bösen*

BOROS, Gábor: *Wie macht Schellings Freiheitsschrift Spinoza lebendig – Onto-Theo-Logie in Spinoza und Schelling*

VASSÁNYI, Miklós: *Die Geschichte der Welt ist die ‘Geschichte Gottes.’ Die Geburt der Zeit in Schellings Weltalter (Urfassung von 1811)*

ULLMANN, TAMÁS: *Métaphysique et transcendance chez Merleau-Ponty et Lévinas*

DARÓCZY, Anikó: *The Birth of the Mystical Words. Carl Albrecht and Hadewijch: An Unconscious Dialogue from a Distance of Eight Centuries*